

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών

Παυλοπούλου Ασπασία

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ:

«12Κ5: Εισαγωγή στην Αρχαία Ιστορία»

«Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ»

Καλαμάτα 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

12Κ5: «Εισαγωγή στην Αρχαία Ελληνική Ιστορία».

Διδασκ.: Ασπασία Παυλοπούλου (e-mail: AspasiaPavl@yahoo.gr)

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

1. Πολιτειακές αλλαγές
2. Πνευματική-καλλιτεχνική ανάπτυξη
3. Άνθηση της αττικής βιοτεχνίας και του εμπορίου
4. Επέκταση και ισχυροποίηση της αθηναϊκής κυριαρχίας εντός της Συμμαχίας
5. Διεύρυνση της σφαιρας επιρροής της Αθήνας μέσω της ίδρυσης σημαντικών αποικιών κι ενός εκτεταμένου δικτύου κληρουχιών κυρίως στα δυτικά και βόρεια του ελληνικού κόσμου.
6. Το Πανελλήνιο Συνέδριο και η ιδέα περί «κοινοπραγίας» του ελληνικού κόσμου
7. Σταδιακή μετατροπή της αρχηγίας των Αθηναίων στα πλαίσια της Συμμαχίας *σε ἀρχήν ἐπὶ τῶν Συμμάχων.*
8. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της αθηναϊκής ηγεμονικής πολιτικής
9. Μεταφορά του ταμείου της Συμμαχίας από τη Δήλο στην Ακρόπολη των Αθηνών.
10. Αποστασία της Σάμου

1. Η προσωπικότητα και η εξουσία του Περικλή

Μετά τον οστρακισμό του Κίμωνα και τον βίαιο θάνατο του Εφιάλτη, κατά το έτος **461 π.Χ.**, στην πολιτική σκηνή της Αθήνας αναδείχθηκε ένας γόνος του επιφανούς οίκου των Αλκμαιωνιδών, που επρόκειτο να οδηγήσει την Αθήνα στο απώγειο της δύναμής της και την αθηναϊκή δημοκρατία στην πλέον ολοκληρωμένη της μορφή, ο Περικλής, υιός του Ξανθίππου (495-429 π.Χ.).

Ύστερα από τον εξοστρακισμό του αντιπάλου του Θουκυδίδη, υιού του Μελησία το 443 π.Χ. ο Περικλής εκλεγόταν για περισσότερα συναπτά έτη στρατηγός. Ο ίδιος ο Θουκυδίδης σε γνωστό χωρίο του (2. 65. 9.) αναφέρεται στο είδος της εξουσίας του Περικλή ως εξής: *«Η αθηναϊκή πολιτεία ήταν μόνον κατ' όνομα δημοκρατία, στην πραγματικότητα δε η αρχή του πρώτου ανδρός»*. Αν αποδεχθούμε την άποψη των περισσότερων ιστορικών και κλασικών φιλολόγων, σύμφωνα με την οποία ο μεγάλος ιστορικός αποτέλεσε το πλέον διεισδυτικό και κριτικά σκεπτόμενο πνεύμα της εποχής αλλά και φαινόμενο αντικειμενικότητας κατά την απόδοση των ιστορικών γεγονότων, κι αν συσχετίσουμε την κριτική αυτή με τη δράση του Περικλή, όπως αυτή αναδεικνύεται από τα ιστορικά γεγονότα που έλαβαν χώρα επί των ημερών του, οφείλουμε να αποδεχθούμε ότι η στρατηγία υπήρξε μόνο «το επίσημο ένδυμα» της εξουσίας του Περικλή, ο οποία στην πραγματικότητα απλώθηκε σε όλα τα επίπεδα του δημόσιου βίου. Η εξουσία αυτή ωστόσο στηριζόταν στην εθελούσια αποδοχή της προσωπικότητάς του από μέρους του αθηναϊκού Δήμου, η οποία εκπήγαζε από την ισχυρή προσωπικότητά του και τη ρητορική του δυνατότητα. Μέσω της τελευταίας ο Αλκμαιωνίδης ήταν σε θέση να επιβάλεται στα πλήθη της Εκκλησίας του Δήμου έναντι των πολιτικών του αντιπάλων.

2. Η κατάσταση της Αθήνας κατά τα πρώτα έτη ανάληψης της εξουσίας από τον Περικλή

Όταν ο Περικλής εξελέγη για πρώτη φορά στρατηγός, η Αθήνα ήδη αποτελούσε μία από τις δύο μεγαλύτερες δυνάμεις του ελληνικού κόσμου, με αντίπαλον δέος μόνο την παλαιά ισχυρή πόλη του ελληνικού κόσμου και ηγέτιδα του τελευταίου κατά τη διάρκεια των Περσικών Πολέμων, την Σπάρτη.

Το οχυρωματικό σχέδιο του Θεμιστοκλή είχε ήδη ενισχύσει την πόλη σημαντικά: η Αθήνα συνενώθηκε με τον Πειραιά και το Φάληρο με το λεγόμενο βόρειο και με το φαληρικό τείχος. Αργότερα, με ενέργειες του Περικλή προστέθηκε και τρίτο τείχος, το «μεσαίον», που ήταν παράλληλο με το φαληρικό. Σε περίπτωση εχθρικής επιδρομής θα

μπορούσε τώρα ο χώρος που εκτεινόταν ανάμεσα στα Μακρά Τείχη, από την Αθήνα μέχρι τον Πειραιά, να περιλάβει και να προφυλάξει στο εσωτερικό του ολόκληρο τον πληθυσμό της Αττικής. Μετά από 15 χρόνια κατασκευής, το **445 π.Χ.** τα Μακρά Τείχη ήταν σχεδόν αποπερατωμένα και καθιστούσαν πλέον την πόλη ένα απόρθητο φρούριο. Ο Πειραιάς, με τα τρία λιμάνια του οχυρώθηκε, απέκτησε πύργους και προμαχώνες, με νεωσοίκους για την φύλαξη των πλοίων, με προβλήτες και ναυστάθμους· με όλα τα παραπάνω αυτός κατέστη η πιο ισχυρή ναυτική βάση του ελληνικού κόσμου, παρόμοια της οποίας διέθεταν μόνον οι Συρακούσες στην Σικελία. Ο Περικλής επρόκειτο, στο πλαίσιο της αθηναϊκής πολιτικής προπαγάνδας εντός της Αθηναϊκής Συμμαχίας, να κάνει χρήση του Πειραιά, προβάλλοντας την Αθήνα ως την σπουδαιότερη ναυτική δύναμη του ελληνικού κόσμου, ως εκ τούτου ως εγγυήτρια δύναμη του τελευταίου στον αγώνα του εναντίον των Περσών. Το αθηναϊκό ναυτικό και τα Μακρά Τείχη απέκτησαν κατά τα επόμενα έτη ισχυρό ιδεολογικό περιεχόμενο. Επρόκειτο να αναδειχθούν όχι μόνο σε σύμβολα του αθηναϊκού μεγαλείου, αλλά και την ελληνικής ελευθερίας.

Ωστόσο κατά το έτος **449/8 π.Χ.** η αντιπαλότητα μεταξύ Περσίας κι Ελλάδας έλαβε επίσημα τέλος, όταν η Αθήνα, μετά από σειρά συγκρούσεων με τους Πέρσες στο νότιο τμήμα της Μ.Ασίας, στην Κύπρο και στην Αίγυπτο και μετά από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις, υπέγραψε με τον Μέγα Βασιλέα συνθήκη ειρήνης, την **ειρήνη του Καλλία**. Στο πλαίσιο της συνθήκης καθορίζονταν τα εξής:

A. στο εξής δεν επιτρεπόταν σε κανένα περσικό πλοίο να πλέει στο Αιγαίο.

B. η ανατολική είσοδος του Βοσπόρου στα βόρεια και η πόλη της Λυκίας Φάσηλις στα νότια ορίσθηκαν ως ορόσημα για την σύσταση μίας αποστρατιωτικοποιημένης ζώνης στην δυτική Μικρά Ασία, η οποία είχε βάθος στο εσωτερικό της τελευταίας όσο διάστημα μπορούσε να διατρέξει ένα άλογο κατά τη διάρκεια μίας ημέρας ή όσο μπορούσε να διανύσει ένας πεζοπόρος κατά τη διάρκεια τριών. Στη ζώνη αυτή απαγορευόταν να εισάλθουν περσικά στρατεύματα.

Με τους παραπάνω όρους το Αιγαίο παρέμενε ελεύθερο για το αθηναϊκό ναυτικό και οι πόλεις της Ιωνίας προστατεύονταν από τον περσικό κίνδυνο. Σημαντικότερο όλων ήταν το γεγονός ότι η συνθήκη έθετε οριστικά τέλος στους Μηδικούς Πολέμους. Από την άποψη αυτή όμως εξέλειπαν τα αίτια ύπαρξης της Αθηναϊκής/Δηλιακής Συμμαχίας και κατ'επέκταση η Αθήνα αποστερούνταν του βασικού επιχειρήματός της (περσική απειλή) κατά την ηγεμόνευση των μελών της τελευταίας.

3. Η πολιτειακή αλλαγή: ο εκδημοκρατισμός του πολιτεύματος

Η αυξημένη συμμετοχή του αθηναϊκού δήμου στις στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά τα Μηδικά δεν θα ήταν δυνατό να μην έχει ως επακόλουθο την αξίωση για πιο ενεργή συμμετοχή των λαϊκών στρωμάτων στην πολιτική ζωή. Πιο συγκεκριμένα, η αυξανόμενη συμμετοχή των θητών ως κωπηλατών στις θαλάσσιες επιχειρήσεις εναντίον των Περσών, ιδιαιτέρως δε η αποφασιστική συμβολή τους στη νίκη της Σαλαμίνας, και στη συνέχεια η δράση τους στις ναυτικές εκστρατείες που ανέλαβε η Αθήνα μετά τα Μηδικά στο πλαίσιο της Αθηναϊκής Συμμαχίας (βλ. τις επιχειρήσεις του Κίμωνα στην Θράκη, στο Αιγαίο, στον Ευρυμέδοντα, στην Κύπρο και στην Αίγυπτο) ενδυνάμωσε την πεποίθησή τους ότι συνέβαλλαν σημαντικά στην ανάπτυξη και στην κυριαρχία της πόλης τους, ώστε να διεκδικήσουν την αύξηση της συμμετοχής τους στα κοινά. Είναι λοιπόν φυσικό το γεγονός ότι ως βασική αιτία για τον εκδημοκρατισμό του αθηναϊκού καθεστώτος που ακολούθησε μετά τα Μηδικά προβλήθηκε η αξίωση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων για διεύρυνση των δικαιωμάτων τους, συνεπώς η διεκδίκηση εκ μέρους τους μιας πιο ριζοσπαστικής δημοκρατικής πολιτικής.

3.1. Η μεταρρύθμιση του Εφιάλτη:

Ο Εφιάλτης ο Σοφωνίδου, προκάτοχος του Περικλή στην ηγεσία της δημοκρατικής παράταξης, ήταν εκείνος που κατάφερε να εκτοπίσει τον Κίμωνα, και μαζί με αυτόν τους αριστοκρατικούς της Αθήνας, από την εξουσία. Ιδιαίτερη βαρύτητα όσον αφορά στην προσωπικότητα και τον αδιάβλητο χαρακτήρα του πολιτικού ανδρός έχει η αναφορά του Αριστοτέλη στο πρόσωπό του, σύμφωνα με την οποία *«δοκῶν καὶ ἀδωροδόκητος εἶναι καὶ δίκαιος πρὸς τὴν πολιτείαν»*. Ο Πλούταρχος στον «Περικλέους Βίον» του αναφέρει ότι ο Εφιάλτης *«ενέπνεε φόβο στους ολιγαρχικούς και ήταν άκαμπτος στην απαίτηση ευθυνών και στην καταδίωξη εκείνων που αδικούσαν το λαό»*.

Καθώς προκύπτει από τα παραπάνω, ο Εφιάλτης εξ αρχής στράφηκε εναντίον της ολιγαρχίας και είχε καταγγείλει πολλούς από την τάξη των αριστοκρατών ότι δεν είχαν διαχειρισθεί ορθά το δημόσιο χρήμα, ούτε τίμησαν το αξίωμα που τους είχε ανατεθεί. Κλονίζοντας έτσι την εμπιστοσύνη του Δήμου προς την ολιγαρχική παράταξη, μπόρεσε σχετικά εύκολα κατόπιν δικής του πρότασης να πετύχει την ψήφιση από την Εκκλησία του Δήμου κατά το έτος 462 π.Χ. πολιτειακής μεταρρύθμισης, μέσω της οποίας προβλεπόταν η περιστολή των εξουσιών του κατ' εξοχήν αριστοκρατικού οργάνου της αθηναϊκής πολιτείας,

του Αρείου Πάγου. Πιθανότατα οι αλλαγές που εισήγαγε αφορούσαν στην κατάργηση των πολιτικών αρμοδιοτήτων του Αρείου Πάγου και στην απόδοση αυτών στην Βουλή των Πεντακοσίων, στην Εκκλησία του Δήμου και στα δικαστήρια της Ηλιαίας. Όσον αφορά την μεταρρύθμιση αυτή οι πληροφορίες που μας παρέχονται από τις πηγές είναι εξαιρετικά ασαφείς. Είναι ωστόσο βέβαιο ότι, εξαιτίας της πολιτικής γραμμής που ακολούθησε, ο Εφιάλτης απέκτησε πολλούς εχθρούς, οι οποίοι ανέπτυξαν ισχυρή παρασκηνακή δραστηριότητα εις βάρος του. Κατά την εποχή αυτή υπήρχαν και δρούσαν μυστικοί πολιτικοί σύλλογοι («έταιρειες» κατά τον Αριστοτέλη) που φρόντιζαν να ενεργούν παρασκηνακά για την υποστήριξη της γραμμής των κομμάτων τους. Σε αυτούς λοιπόν αποδίδεται κατά πάσα πιθανότητα και η άγρια δολοφονία του, η οποία τοποθετείται χρονολογικά κατά το έτος 461 π.Χ. Είναι μάλιστα πολύ πιθανό ότι η κατηγορία που διατυπώθηκε εναντίον του Περικλή, σύμφωνα με την οποία αυτός δολοφόνησε τον Εφιάλτη «*από ζηλοτυπία και φθόνο της δόξας του*», αποτελεί κατασκευάσμα ακριβώς αυτών των ολιγαρχικών ομάδων, που εξύφαναν την συνομοσία εναντίον του κι εκτέλεσαν την δολοφονία του.

Ο U.I.Wilken, *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, σ. 198-9, αναφέρει σχετικά με το μεταρρυθμιστικό έργο του Εφιάλτη ότι «το τελευταίο φράγμα είχε διασπασθεί και το ριζοσπαστικό κύμα μπορούσε τώρα να επιπέσει στο κράτος ανεμπόδιστα. Με την αποπολιτικοποίηση του Αρείου Πάγου -της μοναδικής αρχής του αθηναϊκού κράτους, η οποία, όπως και η Ρωμαϊκή Σύγκλητος, αποτελούνταν από ισόβια μέλη και γι'αυτό το λόγο μπορούσε να έχει, όπως και η Σύγκλητος, πολιτική πείρα και σύνεση- απέκτησε μεγαλύτερη σημασία απέκτησε μεγαλύτερη σημασία και η θέση του λαϊκού ηγέτη, του *δημαγωγού*».

3.2. Η ολοκλήρωση της δημοκρατικής μεταρρύθμισης από τον Περικλή:

Ο Περικλής **ενίσχυσε τον ρόλο της Εκκλησίας του Δήμου**. Κατά την εποχή του ο έλεγχός της απλωνόταν πια σε όλες τις δραστηριότητες της πόλης: α. στην εξωτερική πολιτική και συνεπώς στα ζητήματα που σχετίζονταν με την Δηλιακή Συμμαχία (προσδιορισμός της εισφοράς των συμμαχικών πόλεων, χρηματοδότηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων, σύμπτυξη συμμαχίας κ.ο.κ.), β. στα θρησκευτικά ζητήματα. Επίσης στις αρμοδιότητές της περιλαμβάνονταν: γ. δικαστικά καθήκοντα (π.χ. η διαδικασία του εξοστρακισμού), δ. η εκλογή των στρατηγών και των υπολοίπων στρατιωτικών αξιωματούχων. Το θέμα της έκτασης των αρμοδιοτήτων της Εκκλησίας του Δήμου βρίσκεται σε άμεση σχέση και αλληλεξάρτηση προς εκείνο του βαθμού εξουσίας και της έκτασης των αρμοδιοτήτων της Βουλής.

Η έκταση των αρμοδιοτήτων της Βουλής, συνεπώς και η σημασία της για την αθηναϊκή δημοκρατία, υποθέτουμε ότι ενισχύθηκαν σημαντικά κατά την εποχή του Περικλή. Προφανώς η Βουλή ασκούσε προβουλευτική δραστηριότητα, διαμόρφωνε δηλαδή τις προτάσεις που υποβάλλονταν στην Εκκλησία του Δήμου για να τεθούν προς ψήφιση. Βέβαια τα ακριβή όρια κι ο χαρακτήρας αυτής της δραστηριότητας δεν είναι δυνατόν να καθοριστούν με σαφήνεια, ιδιαίτερα όσον αφορά στα ζητήματα των πολιτικών αποφάσεων. Με τις μεταρρυθμίσεις του Εφιάλτη σαφώς είχαν εκχωρηθεί στη Βουλή ένα μέρος των δικαστικών αρμοδιοτήτων του Αρείου Πάγου (εξέταση των δικαστών στο τέλος της θητείας τους). Ωστόσο οι σημαντικότερες αρμοδιότητες της Βουλής αφορούσαν στον τομέα της διοίκησης. Η Βουλή ήταν επιφορτισμένη αφενός με τον έλεγχο των δημόσιων οικονομικών και των αξιωματούχων που διαχειρίζονταν τον δημόσιο θησαυρό και τον ομοσπονδιακό θησαυρό της Δηλιακής Συμμαχίας, αφετέρου με την εκταμίευση δημόσιων πόρων για τις δαπάνες που αποφάσιζε η Εκκλησία του Δήμου. Επιπλέον η Βουλή με επιτροπές από μέλη της εκπονούσε τον έλεγχο των ναυτικών κατασκευών και της κατάστασης των οπλοστασίων, των θυσιών και όλων των θρησκευτικών εκδηλώσεων της πόλης (βλ. Mossé-Schnapp, *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, σ. 252).

Η συμμετοχή των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων στην διοίκηση του κράτους αυξήθηκε σημαντικά. Ο Περικλής έκανε προσιτό το αξίωμα των Εννέα Αρχόντων και στην τρίτη τάξη της αθηναϊκής κοινωνίας, τους ζευγίτες, (457 π.Χ.). Το δικαίωμα αυτό αποτελούσε παλαιό αίτημα της τρίτης τάξης, παραχωρήθηκε όμως κατά την εποχή του Περικλή, καθώς ο τελευταίος αντιλήφθηκε ότι η πόλη, η οποία διεξήγε την εποχή αυτή διμέτωπο αγώνα, είχε ανάγκη την υποστήριξη των ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων, κυρίως των ζευγιτών, καθώς οι τελευταίοι αποτελούσαν τον κύριο όγκο του σώματος των οπλιτών. Οι *θήτες* φαίνεται ότι απέκτησαν αυτό το δικαίωμα μόνο λίγο πριν το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού Πολέμου, καθώς, εξαιτίας της προοπτικής εκρήξεως του πολέμου, ήταν αναγκαίο να ικανοποιηθεί η πολυπληθέστερη αυτή τάξη της πολιτείας. Με την επέκταση του διακίωματος συμμετοχής και των θητών στο ύψιστο αξίωμα της πολιτείας δεν έμενε πια λειτούργημα που να μην επιτρέπεται να το ασκήσει οποιοσδήποτε Αθηναίος πολίτης. Η δημοκρατική προέλευση όλων των εξουσιών ήταν πλέον πραγματικότητα.

Επίσης ***καθιερώθηκε η εκλογή των αρχόντων με κλήρωση***, γεγονός το οποίο προέβαλε την πεποίθηση αλλά και προωθούσε το αίτημα περί της ίσης αξίας όλων των πολιτών έναντι της πολιτείας. Η εκλογή των αρχόντων με κλήρο αποτελούσε δικλείδα ασφαλείας έναντι αντιδημοκρατικών ενεργειών, καθώς περιόριζε τις ευκαιρίες αναδειξης στην εξουσία ενός ισχυρού ατόμου ή μίας ομάδας ατόμων που θα μπορούσε να

αμφισβητήσει την κυριαρχία του Δήμου. Επιπλέον απήλλασσε σε μεγάλο βαθμό την εκλογική διαδικασία από ανταγωνισμούς κι εχθρότητες. Όπως είναι φυσικό, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στον περιορισμό των πλεονεκτημάτων που έδιναν η κοινωνική θέση και ο πλούτος των παλαιών αριστοκρατικών οικογενειών, αύξησε δε το αίσθημα ευθύνης και τον βαθμό ωριμότητας ακόμη και των μελών των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων όσον αφορά στη συμμετοχή και στη διαχείριση των κοινών.

Η διεύρυνση της συμμετοχής του λαού στα κοινά ευνοήθηκε επίσης από την καθιέρωση χρηματικής αμοιβής για τους πολίτες που εγκατέλειπαν προσωρινά την εργασία τους για να συμμετάσχουν σε δημόσια λειτουργήματα. Η ιδέα και η εφαρμογή του **θεσμού της «μισθοφορίας»** ανήκει στον Περικλή και γενικεύθηκε για όλους τους κληρωτούς άρχοντες πριν από το θάνατό του (429/8 π.Χ.). Συγκεκριμένα, γνωρίζουμε την ύπαρξη βουλευτικού μισθού για τους βουλευτές και δικαστικού μισθού για τα μέλη της Ηλιαίας, ενώ από τις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. μαρτυρείται και εκκλησιαστικός μισθός για τους πολίτες που συμμετείχαν στην Εκκλησία του Δήμου. Η μισθοφορά υπήρξε ουσιαστικό στοιχείο προαγωγής του δημοκρατικού πολιτεύματος, καθώς καθιστούσε απτή πραγματικότητα την ισότητα ευκαιριών μεταξύ των πολιτών, εφόσον οι τελευταίοι είχαν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν στη διοίκηση της πόλης απαλλαγμένοι από το άγχος του βιοπορισμού.

Με εισήγηση επίσης του Περικλή θεσπίστηκε **το μέτρο των «θεωρικών»**, δηλαδή η επιχορήγηση των απόρων από το δημόσιο ταμείο προκειμένου να παρακολουθούν τους δραματικούς αγώνες.

Ωστόσο, παρά τη διεύρυνση της συμμετοχής του σώματος των Αθηναίων πολιτών ωίςτις «άρχες» της αθηναϊκής πολιτείας κατά την περίοδο αυτή, το τμήμα εκείνο του πληθυσμού που διαβιούσε στην Αττική και απολάμβανε πλήρη πολιτικά δικαιώματα ήταν ιδιαίτερα μικρό. Σε αντίθεση προς τη φιλελεύθερη πολιτική του Κλεισθένη και του Σόλωνα ως προς το θέμα της απονομής των πολιτικών δικαιωμάτων στο παρελθόν, η περίοδος της Αθήνας του Περικλή χαρακτηρίζεται από δραστικό περιορισμό του αριθμού των Αθηναίων πολιτών. Συγκεκριμένα, με πρόταση του Περικλή το 451/450 π.Χ. ψηφίζεται *«ό περί νόθων νόμος»* σύμφωνα με τον οποίο πλήρη πολιτικά δικαιώματα είχε μόνον εκείνος, του οποίου και οι δύο γονείς είχαν αθηναϊκή καταγωγή: *διὰ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν ἔγνωσαν μὴ μετέχειν τῆς πόλεως ὅς οὐ μὴ ἐξ ἀμφοῖν ἀστοῖν ἦ γεγονώς*. Το αίσθημα που δημιουργούνταν ήταν ότι, όσο περισσότερα οφέλη απέδιδε το να είναι κανείς Αθηναίος πολίτης, τόσο στενότερος γινόταν ο κύκλος εκείνων που είχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα (Wilken, *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, σ. 205). Η πολιτική αυτή στενότητας όσον αφορά στο

θέμα της απονομής πολιτικών δικαιωμάτων επρόκειτο πολύ σύντομα να έχει αρνητικές συνέπειες για τη συνοχή της Αθηναϊκής Συμμαχίας. Η σύσταση όμως μίας «κλειστής δημοκρατίας» ήταν απαραίτητη αφενός για την προστασία των δημοσίων οικονομικών της Αθήνας, αφετέρου για την διατήρηση της συνοχής και την εύρυθμη λειτουργία της πόλης.

4. Η Πανελλήνια Ιδέα και η πανελλήνια πολιτική του Περικλή

4.1. Το Πανελλήνιο Συνέδριο:

Ο Περικλής αντιλαμβανόταν την Αθήνα ως πανελλήνιο κέντρο και προσπάθησε να αναδείξει τον ρόλο της ως τέτοιου, γεγονός το οποίο απηχείται στην προσπάθεια που κατέβαλε να συγκαλέσει Πανελλήνιο Συνέδριο στην πόλη. Το γεγονός τοποθετείται από τους ιστορικούς κατά το διάστημα 446/5 - 448 π.Χ. Ο Πλούταρχος διασώζει το κείμενο του ψηφίσματος της Εκκλησίας του Δήμου μέσω του οποίου ελήφθη η σχετική απόφαση: «Όταν άρχισαν να στενοχωρούνται οι Λακεδαιμόνιοι για την αύξηση της δύναμης των Αθηναίων, ο Περικλής, παρακινώντας το λαό σε μεγαλοφροσύνη κι επιδιώκοντας να τον κάνει να θεωρεί τον εαυτό του άξιο μεγάλων πραγμάτων, εισήγαγε ψήφισμα να προσκληθούν όλοι οι Έλληνες, σε όποιο μέρος της Ευρώπης ή της Ασίας κι αν κατοικούσαν, είτε μικρή πόλη, είτε μεγάλη, να στείλουν αντιπροσώπους για συνέδριο στην Αθήνα, να συσκευθούν για τα ελληνικά ιερά που έκαψαν οι Πέρσες και για τις θυσίες που οφείλουν στους θεούς από την εποχή που δεήθηκαν σε αυτούς υπέρ της Ελλάδας, όταν πολεμούσαν εναντίον των βαρβάρων, και [να συσκευθούν] για τη θάλασσα, πως να ταξιδεύουν άφοβα και πων να διατηρήσουν την ειρήνη».

Η προσπάθεια αυτή ωστόσο δεν τελεσφόρησε, κυρίως γιατί προσέκρουσε στην αντίδραση των Λακεδαιμονίων. Χωρίς τη συμμετοχή των Πελοποννησίων συμμάχων όμως το συνέδριο έχανε τον πανελλήνιο χαρακτήρα του και, κατ' επέκταση, το ουσιαστικό του περιεχόμενο. Είναι πιθανό ότι οι Λακεδαιμόνιοι φοβήθηκαν την επίδραση που θα ασκούσε το γεγονός στις ελληνικές πόλεις προς την κατεύθυνση ενίσχυσης του γοήτρου των Αθηναίων κι αμεσότερης πρόσδεσης των πόλεων στο άρμα της αθηναϊκής πολιτικής.

4.2. Ο πανελλήνιος αποικισμός των Θουρίων

Στην πολιτική οξυδέρκεια του Περικλή αποδίδονται από τους ιστορικούς κάποιες σημαντικές διπλωματικές επιτυχίες μέσω των οποίων οι Αθηναίοι από το 454/3 π.Χ. και εξής αύξησαν την παρουσία και την επιρροή τους στην Δύση, και πιο συγκεκριμένα στον

χώρο της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας. Οι Αθηναίοι με διμερείς συμφωνίες που συνήψαν με περισσότερες πόλεις της περιοχής παρείχαν σε αυτές προστασία έναντι της αυξανόμενης επιθετικής πολιτικής της δωρικής πόλης των Συρακουσών. Η δραστηριότητα αυτή ήταν πολύ σημαντική για την Αθήνα, καθώς με αυτό τον τρόπο η τελευταία άπλωνε την επιρροή της στις ελληνικές πόλεις της Δύσης, γεγονός το οποίο αφενός αύξανε το κύρος της ως εκπροσώπου της Πανελληνίας Ιδέας, αφετέρου της προσέφερε τη δυνατότητα επέκτασης του εμπορίου της στους χώρους αυτούς τους οποίους έως τότε μονοπωλούσε η Κόρινθος.

Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να γίνει αντιληπτή η ίδρυση κατά το έτος 444/3 π.Χ. η ίδρυση με πρωτοβουλία του Περικλή μίας πανελληνίας αποικίας στην περιοχή. Παρά τις αντιδράσεις που δημιούργησε στην Εκκλησία του Δήμου η πρόταση του Αθηναίου πολιτικού για ίδρυση αποικίας με συμμετοχή πολιτών από περισσότερες ελληνικές πόλεις, η αποστολή αποίκων τελικά αποφασίστηκε. Αχαιοί, Ηλείοι και Αρκάδες, Ευβοείς, δημοκρατικοί της Βοιωτίας, άλλοι φίλοι της Αθήνας από τη Δωρίδα και τον Μαλιακό κόλπο πλαισίωσαν τους Αθηναίους αποίκους που ξεκίνησαν για την Σύβαρη της Κάτω Ιταλίας, την οποία οι απόγονοι των παλαιών κατοίκων της την είχαν εγκαταλείψει. Η σημασία της επιχείρησης αυτής γίνεται κατανοητή από τις σημαντικές προσωπικότητες που ηγήθηκαν αυτής: δύο φίλοι και στενοί συνεργάτες του Περικλή, ο μάντης Λάμπων και ο Ξενοκρίτος, ο πολεοδόμος Ιππόδαμος ο Μιλήσιος, ο ιστορικός Ηρόδοτος, ο στρατηγός Άγων κ.ά.

Οι κάτοικοι των Θουρίων οργανώθηκαν δημοκρατικά κατά το υπόδειγμα του πολιτεύματος της Αθήνας. Γενικότερα, ενώ η προέλευση των κατοίκων ήταν πανελλήνια, ο χαρακτήρας τόσο του δημόσιου, όσο και του ιδιωτικού βίου της αποικίας διαμορφωνόταν, όπως ήταν φυσικό, από τις αρχές που δέσποζαν στην αθηναϊκή μητρόπολη. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η πόλη αυτή, για την ίδρυση της οποίας τόσο μεγάλη φροντίδα επέδειξε ο Περικλής, έγινε κέντρο, γραμμάτων, ρητορικής και τεχνών, και τελικά αποτέλεσε ένα πραγματικό κέντρο διάδοσης του αθηναϊκού πολιτισμού στην Κάτω Ιταλία.

4.3. Η ανάληψη δραστηριότητας στη Θράκη και στον Εύξεινο Πόντο: ο «ναυτικός περίπατος» των Αθηναίων

Από το έτος 445 π.Χ. ο Περικλής, κατανοώντας την σημασία που είχε για την αθηναϊκή πολιτική η εδραίωση του ελέγχου της στο βόρειο Αιγαίο είχε προχωρήσει στην ίδρυση μίας αποικίας, τις Βρέας στα θρακικά παράλια, και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή της Βισαλτίας. Η αθηναϊκή αυτή αποικία δεν φαίνεται να επέζησε πολλά χρόνια μετά την ίδρυσή της, καθώς δεν αναφέρεται στις πηγές καμία δραστηριότητά της.

Με την ίδρυση κατά το έτος 437/6 π.Χ. μίας αποικίας στην περιοχή των εκβολών του Στρυμόνα, της Αμφίπολης, η οποία είχε κοστίσει μακροχρόνιους αγώνες στους Αθηναίους, οι τελευταίοι ισχυροποίησαν σημαντικά την παρουσία κι εδραίωσαν τον έλεγχό τους στο βορειό Αιγαίο.

Επίσης λήψη σειράς μέτρων για την διασφάλιση της παρουσίας των Αθηναίων στην ευρύτερη περιοχή:

α. Συνθήκη φιλίας με τον βασιλιά των Μακεδόνων Περδίκκα Β'.

β. Καλλιέργεια φιλικών σχέσεων με τον βασιλέα των Θρακών Σιτάλκη.

Μετά την ήττα των Αθηναίων στην Αίγυπτο (454 π.Χ.) ανανεώθηκε το ενδιαφέρον των Αθηναίων για την περιοχή του Ευξείνου Πόντου. Ο Περικλής θέλησε να αυξήσει την παρουσία των Αθηναίων και να αυξήσει τις εμπορικές ανταλλαγές με τις πόλεις-κράτη και τους τοπικούς ηγεμόνες των βαρβαρικών φύλων της περιοχής. Στο πλαίσιο αυτό οργάνωσε επιχείρηση του αθηναϊκού στόλου στην περιοχή η οποία δεν είχε επιθετικούς σκοπούς αλλά απέβλεπε αποκλειστικά σε επίδειξη δυνάμεως. Έτσι το 437 π.Χ. ο Περικλής έπλευσε με μεγάλη ναυτική δύναμη στην Προποντίδα και στον Εύξεινο Πόντο.

Πρώτη του ενέργεια ήταν η ανανεώση των συμφωνιών με πολλές πόλεις της περιοχής. Σε κάποια φάση αυτού του ταξιδιού πιθανολογείται ότι έπλευσε έως τον Κιμμέριο Βόσπορο κι αναγνώρισε την εξουσία του Σπάρτακου, νέου ηγεμόνα της περιοχής, και προχώρησε σε σύναψη εμπορικής συμφωνίας μαζί του. Η ενέργειες αυτές ήταν πολύ σημαντικές, καθώς ο Σπάρτακος κρατούσε στα χέρια του τον έλεγχο της εξαγωγής σιτηρών από την ενδοχώρα. Έτσι εξασφαλιζόταν για την Αθήνα και τους Συμμάχους της η απρόσκοπτη εισαγωγή σιτηρών κι άφθονων πρώτων υλών.

Ο Περικλής έπλευσε επίσης στην πόλη Σινώπη, παλαιά ελληνική αποικία στη νότια ακτή του Ευξείνου Πόντου, και βοήθησε τις δημοκρατικές δυνάμεις της πόλης να εκδιώξουν τον τύραννο Τιμησίλαο. Αργότερα εγκατέστησε στην περιοχή εξακόσιους Αθηναίους «έθελοντάς». Επίσης εγκατέστησε στην πόλη Αμισό, παλαιάς αποικίας των μιλησίων στην περιοχή μεταξύ Σινώπης και Τραπεζούντας, Αθηναίους αποίκους και της έδωσε το όνομα Πειραιεύς. Αργότερα, το 435/4 π.Χ. η Αστακός, παλαιά μεγαρική αποικία στην Προποντίδα, δέχτηκε Αθηναίους αποίκους οι οποίοι την ενίσχυσαν ενάντια σε τοπικό κίνδυνο.

Με τον «ναυτικό περίπατο» που διοργάνωσε κι εκπόνησε ο Περικλής το κύρος της Αθήνας ως ηγέτιδες του ελληνικού κόσμου ορθώθηκε και πάλι, καθώς εξασφάλισε σημαντικές συμμαχίες σε μία ιδιαίτερος ευαίσθητη για τα αθηναϊκά συμφέροντα περιοχή,

ελεύθερη κίνηση για τον εαυτό της και τους Συμμάχους στο βόρειο Αιγαίο, στην Προποντίδα και στον Εύξεινο Πόντο και σπουδαία ωφελήματα για το εμπόριό τους.